
Samoupravni horizont obrazovanja novinarskih kadrova

Josip Vuković

Pod svjetionikom civilizacije, dok se u protoku vremena vrijednosti pretvaraju u tekovine i trajna dobra, a druge takvima još nisu postale, tek u posljednjim godinama 20. stoljeća počeo se diferencirati smisao borbe za međunarodni informacijski poredak. Diferencira se u spletu i raspletju socijalnih, ekonomskih, političkih i kulturnih procesa. U svoje vrijeme, a od toga je prošlo više od stotinu godina, Marx je među prvima imao kristalnu ideju: »Moderno univerzalno saobraćanje ne može se nipošto na drugi način podrediti individuama nego tako da se podredi svima...« (»Njemačka ideologija«). Lenjin je potom upozorio na duboku povezanost svih čovjekovih koncepcija s našom planetom, predviđevši u nastanku interplanetarnih komunikacija također dio uvjeta bržeg sazrijevanja svijesti o nužnom preispitivanju društvenih, filozofskih i moralnih koncepcija, kako se ne bi dogodilo da tehnička civilizacija ugrozi pa i razori kulturnu civilizaciju.

Imao je pravo: podignute su prve antene interplanetarnih komunikacija! Dok su se signali koje emitiraju otputili nepoznatim zvjezdanim svjetovima, povratna jeka počela je bolje ozvučivati staro, da li sada još i zagonetnije pitanje: nije li Zemlja samo svemirski brod u čijoj je utrobi sva njezina prošlost zrno kozmosa?

Ako bi se u pitanju tražila poruka, onda bi to bila poruka o odgovornosti koja bi naposljetku trebala povezati sve ljude bez razlike. A za moderne komunikacijske vodove takva bi poruka morala biti najdragocjenija od svih informacija što poput bujice kolaju zemaljskom kuglom.

Svijet komunikacija ovakav kakav jest, nije i neće ni ubuduće sam po sebi stvarati proizvodnju materijalnog života. Odnos je u svemu uzajaman a rezultati su uvijek iznova uvjetovani povijesnim i društvenim zakonitostima. Proizvodne snage daju svoje socijalne odnose, kao što i oni daju svoj način proizvodnje pa i svoju društvenu nadgradnju.

Komunikacije — bile moderne ili elementarne, imale moćnu ili zaostaluu tehnološku bazu, pripadale ekonomski bogatim zemljama ili zemljama u razvoju — svuda imaju u prvom redu ideološko-političku determinantu vlastitih društvenih, ujedno i komunikacijskih sistema.

Komunikologija je mlada teorija. Kako se masovno komuniciranje rasprostire planetom, tako se i ona oblikuje u znanost ravnopravnu drugima — da bi pratila, istraživala i proučavala nastalo i tekuće bogatstvo komunikacijskih sadržaja i oblika. Procesima komuniciranja, što će reći današnjim svijetom, struje i protječu informacije neviđenih ali i neujednačenih tokova. Da su za sve narode svijeta barem dvosmjerni i ravnopravni, moglo bi se govoriti o njihovoj univerzalnoj vrijednosti. Istina je, onaj tko ima informaciju, ima i moć. Ali za dobrobit čovječanstva prethodno je i najprimarnije pitanje tko ima moć.

Na današnjem stupnju razvitka svijet je strukturiran od raznorodnih i srodnih društvenih sistema. No besklasnog društva još nigdje nema. Svuda je socijalna hijerarhija sazdana na klasnim odnosima. Razlika je u tome kakve je prirode društveni sistem, te da li ih snagom svoje vladavine produbljuje, sa svim nastojanjima da ih učvrsti, ili ih, dosljedno istinskoj demokraciji, dokida zauvijek — za opće dobro.

Komunikacijsko-informacijski sistemi imaju ulogu podsistema. Dakaiko, u odnosu prema općem društvenom sistemu. Stoga su, barem za današnje doba, razlike neminovne. No naš nas poznati komunikolog dr France Vreg ohrabruje kad govori: »Mi idemo k novom dobu, novom dobu planetarne komunikacije, dakle svjetske komunikacije. Svijet u tom pogledu postaje malen i mi se, uz pomoć suvremene tehnologije, možemo susretati.«¹

Ovisno o tome kakva je priroda društveno-političkog sistema i društvenih promjena, pod utjecajem razvoja tehnologije, prilagođuju se i mijenjaju informacijski sistemi. Iz dubine socijalnih vrenja, razmjerno karakteru društvenog preobražaja i ciljevima, ovisno o tome jesu li progresivni, revolucionarni, mijenjat će se model i uloga sistema informiranja u skladu s općim progresom. Od oruđa indoktrinacije i manipulacije informacijska sredstva postaju sredstvima demokratizacije i društvenog razvoja. Uloga im je politička, u najširem smislu riječi, ali i proizvodna. Baš kao što i znanje postaje snažna sastavnica okupljanja modernih i naprednih proizvodnih snaga, to postaju i sredstva društvenog informiranja ili, šire poznata, sredstva masovnog komuniciranja. Do njih je onda da ne prate i ne registriraju samo panoramu svih zbivanja, da ne odslikavaju život, već da i ona angažirano grade njegov sadržaj. Ali u tom slučaju sredstva masovnog komuniciranja prelaze iz prenatlačeno tehnološke u društvenu upotrebu, odlučujuću upotrebu za njihovu istinsku neposredno demokratsku poziciju te stvaralačku funkciju.

U kapitalizmu to će, uz ostalo, značiti razvlašćivanje vlasnika sredstava informiranja, uz uvjet, dakako, da se razvlašćuje i sam kapitalizam. U sistemima državnog socijalizma stvari su vezane za proces deetatizacije, pa se, ovisno o tome, može govoriti o etatističkim komunikacijsko-informacijskim sistemima ili pak o njihovu deetatiziranju. Ne ulazeći u druge analize koje se mogu praviti na ovom polju, naišli bismo u razlikama današnjih

¹
OKO, Zagreb, 6. V — 20. V 1976, *Što može televizija?* (razgovor s prof. Francetom Vregom), str. 7.

društveno-političkih i ekonomskih sistema te njima adekvatnih ideologija na cijeli niz zapreka i vidjeli kako stoje na putu borbe za međunarodni informativni poredak s vizijom o planetarnom informiranju.

U nastojanju da, primjerice, približimo ulogu komunikacijskih sistema te da pokušamo vidjeti kakve mogu biti zapreke međuljudskom, ujedno i međunarodnom komuniciranju, ovdje ćemo prenijeti dijelove eseja »Teorija komunikacija i razvoj sela« Juana Diaza Bordenave iz Brazila.² Uz ostalo, vidjet ćemo da je društvena transformacija (podruštvljavanje) sredstava masovnog komuniciranja u našoj zemlji na stanovit način identična stremljenjima brazilskog seljaka, zasigurno i radnog čovjeka u bilo kojem drugom dijelu svijeta. Tako bismo preuzetim primjerima htjeli također svratiti pažnju barem na tri momenta između kojih naziremo aktualnu zajedničku vezu:

- Ideja o međunarodnom informacijskom poretku ne prožima samo izravne protagoniste — pokret nesvrstavanja, Unesko i druga tijela Ujedinjenih naroda, pojedine komunikologe i teoretičare. Ona prožima, prije svega, veliku većinu naroda svijeta s obzirom na to kako i koliko osjećaju potrebe svog života i stvarnosti.

- Takvoj je ideji, koliko nam je poznato, zasad najbliži od svih komunikacijskih sistema, barem u mikroplanu, model samoupravnog informiranja kakav se gradi u Jugoslaviji.

- Jedno s drugim razmiče granice komunikacijskog polja, što bi moralo naći mjesta i na horizontu suvremenog osposobljavanja novinarskih kadrova kako za naše samoupravno društvo, tako i u sklopu suradnje oko tih istih i drugih informativnih potreba između nesvrstanih zemalja.

* * *

U svom eseju J. D. Bordenave postavlja najprije uvodno pitanje kakvu bi korist brazilski seljak mogao imati od informacija odnosno od konvencionalnih komunikacijsko-informacijskih sistema koji mu serviraju informacije redovito sa »svojom« namjerom. Pitanje je istovremeno i tipičan problem, te njegovo postojanje u stvarnosti brazilskog seljaka rasvjetljava teorijom na kojoj počivaju najčešći vladajući komunikacijski sistemi. Spominje najprije komunikaciju kao TRANSMISIJU informacija i komunikaciju kao SREDSTVO uvjeravanja.

Kad jedan ili drugi takav sistem slijevaju informacije primatelju — seljaku s ciljem da od njega nestručna radnika postane čim više produktivan radnik malo one u tom pogledu mogu utjecati. Mogu eventualno utje-

²
RTV — *Teorija i praksa*, br. 10/1978 (izdaje RTV Beograd), esej: *Komunikologija*; Juan Diaz Bordenave, *Teorija komunikacija i razvoj sela*, str. 139.

cati na urezane pore buđenja intelektualnog i odlučivačkog potencijala seoskog stanovništva da ono samo stane uzimati promjenu strukture društva u svoje ruke — ali politički determinirani komunikacijsko-informacijski sistemi strogo paze da se takve ideje ne bi provukle kroz kanale komunikacijskog procesa dokle god vladajuća klasa nalazi da takav interes nije i njen interes!

Stoga J. D. Bordenave nastavlja potragu kroz teorije o komunikacijskim modelima ne bi li našao onaj što bi odista poslužio seljacima i razvoju sela. Teorije nude komunikacijski model koji poima komunikacije kao izvjesni proces, shvaća ih po riječima Bordenave kao sastavni dio složenosti samog života te se takav model služi pojmovima »socijalnog sistema« i »difuzije inovacija«. S tim u vezi život socijalnog sistema sačinjavaju važni procesi kao što su, osim komunikacije, donošenje odluka, održavanje granica i društveno-kulturno povezivanje. Bordenave ovdje citira engleskog teoretičara Allan Beegla: »Proces koji čini da informacija, odluke i uputstva prođu kroz društveni sistem, i način na koji se znanja, uvjerenja i stavovi formiraju ili preinačuju« — bila bi po njemu definicija komunikacije.

Slijedi zaključak: — Pojam društvenog sistema učinio je komunikatore svijesnim činjenice koliko je komunikacija organski i intimno povezana s ostalim elementima i procesima društva. Ali primatelji ili recepijenti, u našem primjeru, stanovnici brazilskog sela od toga mogu imati opet malo koristi; jedva nešto više od takozvane difuzije inovacija to jest da posredstvom informacije dobiju objašnjenja tehnološke inovacije. Pitaju se i sami što će im objašnjenje dok nemaju i tehnološko oruđe!?

No teorije raspolaze i drugim komunikacijskim modelima koje zaobilaze putem uporno nastoje primatelja informacije vidjeti u »centru pažnje«.

Postoje i ideje o funkcijama komunikacije i o socijalnoj strukturi, i one omogućuju samo teoretska stajališta — navodi Bordenave i ilustrira: »Jedan čovjek sluša radio zbog korisnih informacija koje, zahvaljujući radiju, ne mora tražiti na drugom mjestu, drugi sluša samo glazbene programe da u njima nađe razonodu ili mogućnost smanjivanja svoje napetosti.« Iz ideje o takvim funkcijama komunikacije nastala je teorijska podjela na »gradilačku komunikaciju« (koju primatelj može primijeniti u korisne svrhe) i na »potrošnu komunikaciju«, sa sadržajima koji treba da smanjuju napetost te pružaju i zadovoljstvo.

U stvarnosti to i može formalno stajati tako. Međutim, analizom funkcija što ih komunikacija ima u životu najvrednije je opažanja: *ljudi ne vole da primaju komunikaciju od drugih, već vole i da saopće drugima ono što misle i osjećaju.* (Potertao J. V.) Tako su komunikaciji dodani pojmovi IZRAZ, ODNOS I PARTICIPACIJA

U nekim zapadnim zemljama upravna vlast težila je razvoju lokalnih zajednica, pa je teorija na tom tlu našla novu dimenziju komunikacije prema kojoj primaoci informacija nisu izolirani pojedinci, već predstavljaju članstvo globalnih ljudskih zajednica, što će reći da i svoje probleme mogu rješavati kolektivno. Na putu prema demokratizaciji informiranja dogodilo se, zaključuje Bordenave, da ta svijest da određena zajednica ima potencijalnu moć postavljati dijagnozu, formulirati potrebe i mobilizirati kori-

štenje resursa, a sve radi rješavanja vlastitih problema, obogaćuje samu komunikaciju i ukazuje na tijesnu vezu koja mora postojati između poruka i procesa odlučivanja u zajednici. Time se komunikacija aktivno angažira u ovim djelatnostima: potiče i ohrabruje zajednicu u postavljanju dijagnoze vlastite situacije i problema, u pristupu svim bitnim informacijama o alternativama, u organiziranju građana, u pružanju pomoći zajednici da pribavi proizvodna sredstva i resurse — tj. moć, u stvaranju institucija prikladnih za odlučivanje u zajednici i za zajedničku akciju.

Zemlje u razvoju mogu imati i mogu biti na putu nastanka takvih oblika političkog uređenja; u pojedinim zapadnim zemljama oni pak nisu razriješili, u biti, problem stvaranja neposredne demokracije te ostaje samo privid da bi samu takvu demokraciju mogao stvarati bilo kakav, pa i najsvremeniji komunikacijski model!

Pa i J. D. Bordenave, tragajući za idealnim komunikacijskim sistemom, analogno zaključuje: »Sve zajednice nisu iste, niti je, pak, svaka zajednica sasvim homogena cjelina... Stoviše, za čovjeka u ovakvim prilikama, glavna funkcija komunikacije bit će ono što mu olakšava prilagođavanje egzistencijalnoj situaciji u kojoj se nalazi«. Drugim primjerom, uzetim iz zemalja u razvoju gdje su, različito od jedne do druge zemlje, više ili manje tipične socijalne hijerarhijske strukture, gdje još postoje i strane grupe, Bordenave ilustrira odnos između socijalne strukture i uloge komunikacije: »Stanovništvo ne primjećuje da zajedno s vijestima, tehničkom informacijom i zabavom koja se dobiva preko raznih kanala (novina, časopisa, televizije i radio-programa, oglasa, itd.) upija ideologiju dominantne elite. U stvari, ono može čak i da duboko usvoji vjerovanje i vrijednosti štetne za njegove vlastite interese.«

Ne ulazeći podrobnije u druge komunikacijske modele, kao što je koncepcija »sistema« (komunikacija kao sistem — komunikacija u sistemu), ostaje zaključak do kojeg je došao i Pablo Freire, brazilski pedagog, na kojega se, kao i na Ivana Ilića, poziva J. D. Bordenave na kraju svog teorijskog razmatranja ovim riječima: »Freire naglašava da samo prenošenje sadržaja od sveznajućeg i autoritativnog izvora pasivnom primatelju ne doprinosi ništa unapređenju primateljeva razvoja u ličnost s autonomnom i kritičkom svijesću, sposobnu da doprinosi društvu i da utječe na njega... Komunikacija, da bi bila efikasna, treba biti organski integrirana s procesima kao što su buđenje društvene svijesti, organiziranje, politizacija i tehnifikacija... i to tako što građani neće biti samo primaoci već i izvori informacija, već i akteri.« (Potcrtao J. V.) Pošto napominje da je to moguće samo u zemljama u kojima je prihvaćen model razvoja koji zahtijeva participaciju naroda u socijalnom i političkom preobražaju društva na svim njegovim razinama, Bordenave je i sam načisto: »Većina komunikacijskih modela koje pruža teorija još uvijek otkrivaju orijentaciju na prijenos (transmisiju) i uvjeravanje, a samo je poneki naučnik razmišljao o ulozi komunikacije u ostvarivanju participacije masa i akcije neophodne razvoju sela!«

Gledano očima teorije, sistem informiranja u svakom pa tako i našem društvu socijalističkog samoupravljanja ima vrijednost podsistema. Općenito, sistem informiranja »čine institucije i kanali sa posebnim društvenim funkcijama, koje se iscrpljuju na komunikacionom povezivanju javne vlasti i društva, društvenih grupa i ogromnog broja pojedinaca«³.

Stvari već sada u našem društvenom životu stoje ponešto drukčije. Područje radničkog i općedruštvenog samoupravljanja određuje dimenzije ali ne i granice komunikacijskog polja u smislu Marxovih pogleda na slobodu novinarstva (komuniciranja u današnjem smislu). U »Leksikonu novinarstva« navode se bitne linije razvoja u Marxovim i Engelsovim pogledima na društvenu ulogu štampe, između ostalog: »Čovek je slobodan od društvenih sila, slično kao i od prirodnih, ako svojim delovanjem menja društvene odnose. Očigledno je da slobode izbora delatnosti, cilja i sredstava nema bez slobode i potpune obaveštenosti i saznanja u čemu štampa ima izuzetno značajnu ulogu.«

Među vrijednostima kojima je prožet koncept samoupravnog socijalizma sloboda je na prvom mjestu. Ona nije dana, nego se stvara, zato samoupravni socijalizam i nije nekakav model, nego proces socijalnog, ekonomskog i političkog preobražaja društva čiji su subjekti u prvom redu radnici i radni ljudi. S promjenama nastaju bitno nove vrijednosti koje su sve zajedno svojstvo samog društvenog procesa, njegova ljudska i historijska orijentacija.

»I, naravno, čitav taj korpus promena odražava se i na modelu komuniciranja među ljudima, jer se više u polju komunikacione prakse ne suočavaju pojedinci i grupe klasno-politički suprotstavljeni, već ličnosti koje su statusom samoupravljača izjednačene u svojim pravima u odnosu na bitne društvene vrednosti — materijalne i duhovne. Otuda i sâm način organizacije poruka — samoupravnih informacija, pa i način njihove razmene u procesu komuniciranja nije više pod uticajem činjenice da su subjekti komunikacionih činova najčešće klasno-ideološko-konfliktno suočeni pojedinci grupe; polje razmene informacija među samoupravljačima više nije sfera odnosa među klasno nepomirljivim subjektima komunikacionih činova, čiji se odnosi reguliraju isključivo pravno sankcioniranim normama ponašanja, već sfera prakse u kojoj se odnosi među samoupravljačima uređuju samoupravnim dogovorima.«⁴

Dolazimo tako do komunikacijskog modela samoupravnog društva, a to više nije model u kojem bi, kao po uzoru na građanske komunikacijsko-informacijske sisteme, indoktrinarnu ulogu imala sredstva masovnog komuniciranja, i to u onom smislu kao što smo vidjeli na primjeru ispitiva-

³ *Leksikon novinarstva*, Beograd, 1979. IŠKRO »Savremena administracija«, OOUR »Savremena knjiga«, OOUR »Savremena praksa«, str. 292 — (»Sistem informisanja«).

⁴ *Ibid.*, str. 278 (»Samoupravna Informacija«).

nja raznih modela za informiranje seljaka u Brazilu. Za model samoupravnog informiranja zastarjeli su i društveno neprihvatljivi, pa makar bili profesionalno i tehnološki savršeni, informacijski sistemi koji počivaju na transmisiji informacija i njihovu korištenju kao sredstva uvjeravanja. Naš poznati komunikolog dr France Vreg mišljenja je da: »Komunikacijski model samoupravne demokracije morali bi sačinjavati elementi specifični za tako demokratski otvoreno samoupravno društvo... To su: otvorenost komunikacijskog sistema, mogućnost dotoka inovacija, dvosmjernost, napatost, empatičnost, selektivnost, negativna entropija, diferenciranost mišljenja, policentričnost, pa i mehanizmi integracije na socijalističkim vrijednostima. Takav komunikacijski sistem u mnogo većoj mjeri može zadovoljiti komunikacijske potrebe čovjeka-samoupravljača nego što ih je mogao zadovoljiti neki državno-birokratski komunikacijski sistem...«⁵

Kako smo već rekli da je samoupravljanje proces u okviru određenih socijalističkih društvenih odnosa, to i model samoupravnog informiranja ne treba pojmiti drukčije nego kao jednu od sastavnica tog procesa. Pojam model stoga ne smije asociirati na nešto što bi bilo ili što bi trebalo da bude dovršeno, a ponajmanje na »sedmu silu« u društvu ili iznad društva.

U poznatoj studiji »Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja« Edvard Kardelj postavlja stvari onako kako realno sada stoje u praksi:

»Izvanredno veliku ulogu u društvenom životu ima sistem javnog informiranja i komuniciranja, to jest štampa, radio, televizija i druga sredstva informiranja, odnosno, kako se obično kaže, mediji društvenog života. Međutim, to nisu samo mediji, nego i politička snaga koja može da djeluje na društvenu svijest i veoma progresivno i veoma reakcionarno... I u našem društvu sredstva javnog informiranja i komuniciranja predstavljaju veliku političku snagu. Naša štampa nije u položaju da bude ni oružje političke borbe za vlast ni sredstvo nekog političkog monopola. U uslovima socijalističkog samoupravljanja ona, u stvari, izražava mnoštvo samoupravnih interesa kao i stanje društvene svijesti u sagledavanju zajedničkih društvenih interesa. Kao politička snaga socijalizma ona je istovremeno dio i sredstvo izražavanja najprogresivnijih snaga socijalističke društvene svijesti...«

Kardelj svraća pažnju napose na nedostatke sredstava informiranja kada napominje da su »ona još pod priličnim utjecajem tradicija građanskog društva... pa tek postepeno postaju sredstvima javnog komuniciranja u sistemu demokratskog pluralizma samoupravnih interesa, budući da premalo, ili bar premalo, kvalitetno izražavaju realnu problematiku samoupravno-demokratskog života...«

U građanskim društvima, osobito u ekonomski najbogatijim kapitalističkim zemljama, cirkulira prava lavina informacija. Tehnologija je umno-

žila i dalje umnožava izvore. Društveno-politički sistemi ih, ovako ili onako, drže na uzdama svog ideološkog opredjeljenja. Eksplozija njihove informacijske bombe pogađa šrapnelima, što smo vidjeli i na primjeru brazilskog sela, i zemlje u razvoju, jer su međunarodni informacijski tokovi uglavnom jednosmjerni, a takvi su i zato što su zemlje u razvoju nemoćne da im se temeljito odupru sve dok budu uklještenne historijskim nepravdama svog ekonomskog položaja.

Za modele informiranja u građanskim društvima i kapitalističkom sistemu karakteristično je da su prividno otvoreni, slobodni i demokratski. Oni jesu društveni ali nisu to modeli totalnog međuljudskog komuniciranja. Lavina informacija odraz je hegemonije informiranja. Ili, političkih težnji za čuvanjem i produbljuvanjem interesa kapitala, a to su, kao što je poznato, interesi profita, a ne općedruštvenih potreba bilo u okviru vlastite nacionalne sredine, bilo u međunarodnom prostoru. Tu je i zapreka »modernom univerzalnom saobraćanju« u onom smislu o kojem Marx govori da se ono »ne može nipošto na drugi način podrediti individuama nego tako da se podredi svima«.

* * *

U društvenom životu naše zemlje produbljuju se procesi političke decentralizacije na osnovama samoupravljanja. Delegatski sistem je korak dalje na putu stvaranja neposredne demokracije. On je oblik i sredstvo zamjene i postepenog iščezavanja državnih oblika. Proces decatizacije ovlađuje našim društveno-ekonomskim kao i političkim sistemom, te se rađaju novi konstitutivni elementi samoupravnog socijalizma.

Gotovo povijesne promjene predstoje i na planu javnog informiranja, jer ono odista već postaje informiranje samoupravno organiziranog društva. Kao što se dokidaju klasni atributi tradicionalizma u sistemu obrazovanja, tako su i pred sredstva masovnog komuniciranja postavljani zahtjevi neodgodivih promjena u pravcu njihove složenije i integralne društvene funkcije od koje se očekuje da kvantitativne vrijednosti informacijskih sadržaja prerastu u posve samoupravnu komunikacijsku kvalitetu. S tim razvojnim trendom štošta je vezano: napuštanje klasične redakcije i drugih oblika zastarjele organizacijske fizionomije u svim glavnim sredstvima masovnog komuniciranja, od novina, radija do televizije. Isto vrijedi i za lokalna i regionalna informativna glasila koja također vuku dulji ili kraći prirepak ili pak osjećaju pritisak ostataka državno-birokratskoga komunikacijskog sistema.

Kad govorimo o prerastanju kvantitativnih vrijednosti postojećih informacijskih sadržaja u samoupravnu komunikacijsku kvalitetu, svakako je u prirodi te stvari glavna socijalna, uz nju politička, ekonomska i kulturna komponenta. Samo u tom kontekstu treba očekivati i poraditi na jačanju političko-kreativnih, ujedno i profesionalno stručnih snaga koje će, zajedno sa sredstvima moderne proizvodnje, biti dorasle ne samo pukoj proizvodnji

informacija već, prije svega, stvaranju i organiziranju međuljudskog komuniciranja, a to je poluga, os, kotač samoupravnoga informacijskog modela.

Uostalom, o tome je i naš Ustav rekao svoje: zasad jedinstveno u usporedbi s ustavnim sistemima drugih država, za svakoga našega građanina i radne ljude osnovni je zakon ustanovio njihovo pravo na informiranost ali i pravo njih kao SUBJEKATA informiranja, jednako kao što su subjekti tog istog prava društveno-političke zajednice i njihovi organi, samoupravne interesne zajednice, društveno-političke i društvene organizacije, organizacije udruženog rada i udruženja.⁶

To su te, slobodno ih nazovimo, povijesne promjene. Imati ih u stvarnosti na djelu, znači imati u svijetu jedinstven komunikacijsko-informacijski proces koji ni po čemu nije i ne smije biti stihijski, već ga demokratski mehanizam, radni ljudi i stručno-politički kadrovi, uz političko-kreativan i visokoprofesionalan rad, kao i cijelo organizacijsko te tehnološko-tehničko funkcioniranje i sredstava i oblika samoupravnog (masovnog) komuniciranja, čine — ovisno o potrebama i ciljevima — planiranim i organiziranim procesom. Pri tome, razumije se, nemamo više samo profesionalne novinare (informatore) nego i stvaralačke mase umjesto dosadašnje, kao što kaže poznati komunikolog dr Pavle Novosel »difuzne publike« (»apstraktnog primatelja«) — jasno određene grupe društvenih subjekata,⁷ koje su istovremeno i subjekti (i izvori) informiranja.

Po tome, rečeno riječima dra F. Vrega: »Društveno komuniciranje u samoupravnoj demokraciji treba biti sporazumijevanje, jednakopravan empatičan dijalog u kojem ljudi pokušavaju razumjeti jedan drugoga, ne da će jedan drugome nametati mišljenje... Društveno komuniciranje se ne bi smjelo temeljiti na duhovnom nasilju, nego na slobodnoj odluci pojedinca da bira između činjenica, dokaza i varijanti. Ljudi ne smiju biti objekt informacije nego subjekt samoupravnog odlučivanja u svim sferama društva.«

Valja paziti da se ne preuveliča objektivna moć informacija implicate i uloga svijesti. Na to podsjeća i dr Mario Plenković: »Marx je konstatirao da svijest ne može mijenjati društveno biće, dok društveno biće determinira svijest... Primijenimo li tezu na područje komuniciranja, vrlo je lako zapaziti da ne može impersonalna svijest, koja se posreduje masovnim komuniciranjem, određivati stvarne međuljudske odnose, nego ti odnosi, tj. socijalni i psihički totaliteti, određuju sistem komuniciranja.«⁸

U životu, budući da u svemu postoji prožimanje, i društveno biće i svijest ogledaju se u uzajamnosti svog djelovanja i utjecaja, dakako uvijek

⁶ *Novinarstvo '80*, 1—2. izd., Jugoslavenski institut za novinarstvo, Beograd: Dr Vida Čok »Obaveze i odgovornost izvora informacija«.

⁷ Pavao Novosel, *Delegatsko informiranje, Modeli samoupravne komunikacijske akcije*, Zagreb, 1977, str. 117.

⁸ *Novinarstvo*, op. cit., str. 107: Mario Plenković, doktor informacijskih znanosti, »Komunikacijske pretpostavke za izgradnju sistema informiranja u samoupravnom društvu«.

različito u danim povijesnim i društvenim uvjetima određene stvarnosti. Ovdje smo uznastojali uočiti karakteristike i okvir nepobitnog postojanja utjecaja i uloge sredstava masovnog komuniciranja u sklopu pojedinih društvenih i komunikacijsko-informacijskih sistema. S obzirom na utjecaje, različite su se teorije razilazile a ni danas se ne podudaraju u postavkama o njegovu postojanju, dometu i učinku, gledajući utjecaj samo u tome što su posredovanjem komunikacije (poruke) usmjerene mlinu misli ne bi li u pojedinaca i socijalnih grupa nastajala željena ponašanja, sa svim drugim pretpostavkama materijalizacije ideja, spoznaja i znanja. S otkrićem radija i televizije rodile su se i teorije o svemogućem i totalnom utjecaju elektronskih masovnih medija.⁹ Nastalo je gotovo neprikosnoveno stajalište pojedinih teoretičara »prema kome je shema S-R (stimulus-respons) važeći model komuniciranja . . . Verovalo se da isti stimulus odnosno poruka izaziva istovrsne reakcije ljudi, analogno uslovnom refleksu«¹⁰.

Međutim, našle su se i teorije novijeg datuma pa, nasuprot toj hipotezi, dokazale da »uticaj sredstava za masovno komuniciranje zavisi od tipa komunikacione situacije, odnosno socijalno-psiholoških predispozicija recipijenata, prirode njihovog okruženja i drugih varijabli«¹¹.

Ne mogu se akceptirati ni teorije koje bi iz tog pristupa mogle ići u drugu krajnost, negiranje svakog utjecaja sredstava masovnog komuniciranja u vremenu i prostoru. »Sigurno je uticaj sredstava za masovno komuniciranje očigledan i nezanemarljiv. To je sposobnost da se njihovim posredstvom oblikuju predstave i stavovi recipijenata o kulturnim vrednostima, normama, odnosno predstave o svetu i strukturi naših životnih iskustava i njihovom značaju za ljudsku praksu. Jedan istraživač je rekao da sredstva za masovno komuniciranje ne određuju šta ćemo misliti, već o čemu ćemo misliti, a onda tek — to treba još dodati — i kako ćemo misliti, bez obzira na to što uticaj ovih sredstava najčešće nema direktne posledice.«¹²

Što se pak tiče uloge sredstava masovnog komuniciranja, ona se kao i cijeli komunikacijsko-informacijski sistemi, vidjeli smo, određuje političkim (i pravnim) sistemom u svakom društvu. »Liberalnije je normativno određena uloga sredstava za masovno komuniciranje u društvima gde postoji viši nivo demokracije i u oblasti političkog procesa, i obratno. S druge strane, ta uloga se liberalnije ostvaruje u društvima gde postoji komercijalni informacijsko-komunikacijski sistem, i obratno, ta uloga je strože definirana u društvima gde postoji tzv. sistem javnih službi ili sistem podržavljenih sredstava za masovno komuniciranje.«¹³

U našem društvu socijalističkog samoupravljanja koje, kao što smo također vidjeli, stvara svoj model samoupravnog informiranja komunikacijsko-informacijski proces obuhvaća sve građane i radne ljude. Oni su

9
Leksikon novinarstva, str. 347: »Uticaj sredstava masovnog komuniciranja«.

10
Ibid.

11
Ibid.

12
Ibid.

13

Ibid, str. 343 (»Uloga sredstava masovnog komuniciranja«).

primatelji i pošiljatelji informacija; još jednom ponovimo: neposredni izvor i aktivni subjekt informiranja! Težište više nije na profesionalnim institucijama (redakcijama i izdavačkim kućama) koje proizvode informacije i organiziraju informiranje za radne ljude, nego je težište na tome da takvim sredstvima i drugim komunikacijskim oblicima to ostvaruju građani i radni ljudi neposredno u udruženom radu i samoupravnim tijelima cijelog društveno-političkog sistema. Nosioći su takva koncepta opće društvene potrebe, pluralizam samoupravnih interesa, uopće doktrina našega samoupravnog sistema i politike nesvrstavanja. Cilj komunikacijskog procesa identičan je ciljevima postavljenima u borbi za izgradnju samoupravnog socijalizma sredstvima podružljavanja nasuprot sredstvima države.

To bi bio taj idejni i društveni koncept za današnju i sutrašnju ulogu sredstava masovnog komuniciranja. Ona moraju, s jedne strane, naći svoju tako postavljenu samoupravnu funkciju informiranja, a s druge strane moraju prevladati krizu koja je i razumljiva u situaciji kad još djeluju ostaci zastarjelog državno-birokratskog komunikacijsko-informacijskog sistema, pa i obrazaca iz građanskog društva.

* * *

Prisjetimo se ovdje i riječi dra Vladimira Bakarića kad je o problemima društvenog razvitka razgovarao s urednikom »Borbe«. Bilo je to prije punih sedam godina a njegove su riječi o sredstvima javnog informiranja i proizvodnom stanju u redakcijama i danas posve aktualne i još uputnije:

»Vi, novinari, mislite da ovaj naš svijet možete samo vi da informirate... Svi vi koji radite u sredstvima informiranja dužni ste da pripremite informaciju, i to najbolju informaciju, ali to ne znači onu koju novinar može da stvori i pruži, nego najbolju što postoji. (Potcrtao J. V.) A to znači, po mome, da bi oni koji rade u novinskim kućama trebalo da budu organizatori takvog informiranja. I ne samo informiranja nego i objašnjavanja, analiza itd., značajnih momenata u našoj borbi za samoupravni socijalizam... Nema onog pravog napora, što je opći zadatak, da se vodi organizirana borba za razvoj novih odnosa, a ako toga i ima — onda je to prilično krnje, izlomljeno, slika je daleko od našeg objektivnog stanja i ispod naših stvarnih mogućnosti. Kao što vidite, nismo jako zadovoljni sredstvima informiranja, da se blago izrazim... Nisu, naravno, redakcije poštanski sandučić i ne treba da budu, nego organizatori takve suradnje koja će omogućiti široko sudjelovanje izvana i najbolju informaciju... Uostalom, nemoguće je da sami novinari, pa da ih ima i više, obave taj ogromni posao mobilizacije milijunske mase koja je u akciji.«⁴

I ovdje se radi o tome da se »prva sloboda štampe sastoji u tome da ne bude zanat« (K. Marx). Za ulogu i funkcije samoupravnog informiranja, informacijsko-komunikacijska sredstva (u užem smislu sredstva masovnog komuniciranja) moraju se u cijelosti uzdići iz rutinske profesionalnosti, cehovsko-zanatskih recidiva na cijeli politički plato svoje svestrane društvenosti. Na tome inzistira univerzum smisla primarno oportunistički (od vještine oblikovanja) same informacije. To, s druge strane, nije poziv deprofesionalizaciji novinarstva u sredstvima informiranja već, naprotiv, stvaranju njegovih većih stručnih i političkih kvaliteta, njegove kreativnosti i sposobnosti. U uvjetima kada društvo vodi borbu da se vladavina stvari nad ljudima dokrajči vladavinom ljudi nad stvarima (Marx), intelektualne i stručne snage samoupravnog novinarstva već »sutra« moraju biti jače od »današnjih«, to više što one više nisu same niti su same dovoljne. Za novinara se govori da je u svom zanimanju i društveno-politički radnik, a to je njemu i njegovoj redakciji trajno upućen zahtjev da osim stručnog i radnog iskustva osobno obzorje neprekidno proširuje političkim, ekonomskim — specijalnim i općim znanjima.

Uostalom, tako nešto zrači i iz života naše stvarnosti za sva zanimanja i sve mlade generacije koje prolaze redoviti i obrazovni sistem u reformi, kao i za sve građane i radne ljude koji su u svojim radnim organizacijama donosioci samoupravnih odluka pa su time i nosioci najvitalnijeg komuniciranja.

Iako još neispisana, dopire i poruka da i KOMUNIKOLOGIJA — kao znanost nužna za istraživanje, proučavanje i planiranje komunikacijskih akcija — mora naći svoje mjesto u cijelom, posebno u usmjerenom sistemu obrazovanja za potrebe samoupravnog društva.

Treba li naglašavati i ono što se donekle samo po sebi razumije: da se uspjeh u obrazovanju novinarskih kadrova može očekivati samo ako ono ne bude isključivo teoretsko, već zasnovano na marksističkom pogledu na svijet (informiranje), u znalačkoj kombinaciji teorije i prakse na principima integracije rada (informiranja) i školovanja.

Marginalno opisane promjene u društvu dadu se, dabome, pomnije analizirati, te bismo potom vidjeli veću panoramu sazrelih zahtjeva; više bismo ih vidjeli nego što može dati izmjena (reorganizacija) tehnološke i organizacijske strukture sredstava masovnog komuniciranja. Ako bi k tome bilo projektirano (što sada nije!) minucioznom kadrovskom politikom i funkcionalno razrađenim planiranjem obrazovanja (uvećavanje stručnih i općih znanja), ni to za suvremeno samoupravno novinarstvo ne bi također bilo sve što nam nedostaje, ali je krajnje vrijeme da to postane modeliranjem sastavnicom njegove vitalnosti i stvaralačke moći.

U jednom svom novijem istraživanju dr Muhamed Nuhić ističe da naša sredstva masovnog komuniciranja, gotovo po uzoru na druga, »pretežno komuniciraju događaj«, a došlo je vrijeme da »...sistem informisanja, umjesto događaju kao mediju daje primat kretanju kao mediju«¹⁵. (Istakao J. V.)

Pod svjetlima suvremene civilizacije, na samoupravnom horizontu kretanja i života našeg društva valja vidjeti srodnost interesa u borbi za međunarodni informacijski poredak s koordinatama izgradnje modela samopravnog informiranja.

I to je također povod da se neodgodivo upale reflektori oko planskog i permanentnog, u svemu usklađenog obrazovanja novinarskih i drugih kadrova koji bi i radom i znanjem svestrano rasplamsavali proces međuljudskog komuniciranja, gradili model i svjetlom podizali pogled na univerzalnu ulogu informiranja.

Dilema nastaju li ili ne nastaju novinari u školi i na fakultetu — pripada prošlosti. Isto je toliko stara i tradicionalna koliko je još tradicionalnih ostataka uvriježeno u našem školstvu, pa i cijelom jugoslavenskom novinarstvu. A oni koji još nisu odgonetnuli ni mobilnu ni mobilizatorsku ulogu znanja kao proizvodne snage u svim područjima života — više su nego tradicionalisti.

15

Novinarstvo, op. cit., str. 87: dr Muhamed Nuhić »Kritički osvrt na sistem informisanja u SFRJ.